

Buitenmensen van strand en duin: de kruidenzoekers

Vanouds werden in de duinen, vooral door vrouwen en kinderen, allerlei soorten planten verzameld. Naast voedsel waren diverse kruiden een middel tegen ziekten en kwalen.

TEKST: FRANS BEEKMAN

Kruiden-Marie

In de bekende serie landschappenboekjes door E. Heimans en Jac. P. Thijsse, tussen 1894 en 1901 uitgegeven door Versluys in Amsterdam met rood linnen rug, vertelt Eli Heimans in 'Hei en dennen' over zijn ontmoetingen met Kruiden-Marie, een oude vrouw die in een huisje op de Sallandse hei woont (Fig. 1). Zij leert de latere onderwijzer uit Zwolle de planten, het herkennen en de toepassing ervan in de kruidengeneeskunde. Kruidenzoekers leverden aan de apothekers in de stad. Het ging vaak over honderden kilo's vers materiaal per jaar.

Noordwijkse kruidenteelt

In Noordwijk-Binnen lagen vanaf de 18e eeuw kwekerijen en werden ook kruiden langs bermen en in de duinen verzameld. De oorsprong lag vaak in kruidentuinen van kloosters. Omstreeks 1760 werd in Noordwijk de firma Groeneveld gesticht, waar-

van teellijsten bewaard zijn. Begin 20e eeuw was de firma Alkemade in Noordwijk actief. Kruiden als Kruize-munt (ook wel bekend als 'Aarmunt'), Citroenmelisse, Dille, Driekleurig vi-

Figuur 1. Kruiden-Marie, tekening door Aart van Breda naar Eli Heimans

ooltje werden geteeld en gedroogd. In het wild werd Grote brandnetel, Grote weegbree, Klein hoefblad, Duizendblad en Heermoes verzameld. Veel van deze planten hebben de Latijnse soortnaam *officinalis* of *officinale* (geneeskrachtig), zoals Paardenbloem, Smeewortel, Echte valeriaan en Salie. Kees Zuidhoek was een van de laatste kruidenzoekers. Vanuit Noordwijk waren er contacten met de universiteit van Leiden waar de studenten medicijnen de kruiden moesten kennen.

Echt duizendguldenkruid

Dit duinplantje met helderrode bloemsterretjes werd in de 19e eeuw volop verzameld en naar de apotheek in de nabije stad verzonden (Fig. 2). In Kennemerland heette Centaurium wel 'koortskruid' en dat gaf het gebruik ervan aan. De waardering was hoog, maar duizend gulden is overdreven. De planten werden gedroogd en de getrokken thee verlaagde de koorts. Na de opkomst van kinine, gemaakt

Figuur 2. Duizendguldenkruid. Uit 'De wilde flora van de Hofstad' (1985)

van de bast van de kinaboom uit Nederlands-Indië verdween de plant duizendguldenkruid als koortswerend middel. In arbeidersgezinnen werd het echter nog lang gebruikt. Het zoeken van duizendguldenkruid in de duinen is gedocumenteerd voor Schouwen en

Kijkduin. Kinine werd na 1945 vervangen door het antibioticum penicilline.

Grote brandnetel

De plant met de gevreesde brandharen op de bladeren groeit op stikstofrijke plaatsen langs de wegen. Het mierenzuur erin werkt tegen een bepaalde vorm van reuma. Oudindisch militair Willem van Zalm begon in 1886 in Haamstede een lucratieve handel in gedroogd brandnetelblad (Fig. 3). Via advertenties in 'De Boerderij' verkocht hij zakjes met gedroogde bladeren in heel Nederland. Zo'n tekst begon met 'Lijders van Rheumatiek neemt de proef met de Van Zalm's Kruiden'. Voor 1,10 gulden per pakje of 3 gulden voor drie pakjes, werden de kruiden per post opgestuurd. In de krant verschenen vele dankbetuigingen. Kinderen die de brandnetels voor Van Zalm verzamelden kregen 5 cent per bos. Deze kruidenhandel verliep niet via apotheken en werd door de erven Van Zalm omstreeks 1970 gestopt in verband met de strengere regels op het gebied van de kwakzalverij.

Met dank aan Willem Baalbergen (Noordwijk aan Zee) en Wim de Vrieze (Haamstede)

Figuur 3. Drogende brandnetels aan de Hogezoom in Haamstede (1964)

Colofon

Informatie over het duinonderzoek in Berkeide, Meijndel en Solleveld. In Holland's Duinen verschijnen tweemaal per jaar Nederlandstalige artikelen over het duin, met name over de terreinen die in het beheer zijn van Dunea. De verantwoordelijkheid voor de inhoud van artikelen of berichten in Holland's Duinen ligt bij de auteur(s). © Tekst en beeldmateriaal blijven auteursrechtelijk eigendom van de auteur(s).

Voor vragen over Holland's Duinen: Harrie van der Hagen, h.hagen@dunea.nl

Holland's Duinen nr 79, november 2021

Redactie: F. Beekman, M. Bezemer, H.G.J.M. van der Hagen, F.C. Hooijmans, E. van der Meijden, C. Zuyderduyn

Redactieadres: Sectie Plantenecologie, IBL Universiteit Leiden, Postbus 9505, 2300 RA Leiden

Vormgeving: T2 Design en Communicatie

Druk: Deltabach

Oplage: 500 exemplaren

Foto voorplaat: fasciatie van bloem van Kruisbladgentiaan. Foto: Theo Westra

Digitale versie in pdf-formaat is beschikbaar via de website: dunea.nl/duinen/duingebieden/hollandsduinen

Toezending van artikelen per e-mail aan Harrie van der Hagen (h.hagen@dunea.nl).
ISS nummer: 1384-7373 (ISS nummer Meijndel Mededelingen was 1382-1105)

Universiteit Leiden

Nationaal
Park
Hollandse
Duinen